

KİTAP TANITMA

TÜRKÇENİN SIRLARI

Cansu DIRAMALI*

*Nihad Sami Banarlı, **Türkçenin Sırları**, Kubbealtı Neşriyat, 13,5 x 19,5 cm, Karton Kapak, 333 sayfa, İstanbul 1972.*

Nihad Sami Banarlı, Türk edebiyatının en önemli yazar, düşünür ve eleştirmenlerinden biridir. 1907 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Banarlı, önce Vefa Lisesi ve İstiklal Liselerine devam etmiş, ardından İstanbul Darülfünunu Türkoloji bölümünü ve Yüksek Muallim Mektebini bitirmiştir. Eğitiminden sonra Boğaziçi, Şişli Terakki, Işık gibi liselerde öğretmenlik bunun yanı sıra müdürlük görevleri olmuştur.

Nihad Sami Banarlı, ülkesine çok iyi hizmet etmiş öğrenciler yetiştirmiştir. Ayrıca Yahya Kemal Enstitüsü'nün kurucularından olmuş, Türk edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Yahya Kemal'in basılı olmayan eserlerini hayata geçirmiştir. Kendisi de başta *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* olmak üzere Türk edebiyatına birçok eser kazandırmıştır. Banarlı'nın yazımıza konu olacak eseri ise *Türkçenin Sırları*'dır.

Banarlı, "*Türkçe ağızda anamın ak sütüdür.*" diyen şair gibi, ana dili olan Türkçe'ye değer vermiş, bir öğretmen olarak da öğrencilerine bu bilinci kazandırmaya çalışmıştır. Aynı hassasiyeti eserleri üzerinde de gösteren Banarlı, samimi Türkçe sevgisini, Türkçenin güzelliklerini, inceliklerini ve ahengini *Türkçenin Sırları* isimli eserinde sayfalara dökmüştür. Banarlı'ya göre Türkçe, bir millet Orta Asya'da at üzerinde savaşırken, 1071'de Anadolu kapılarından girerken, 1453'te İstanbul'u fethederken hep o milletle beraber yücelmiş, beslenmiş ve güzelleşmiştir.

Türkçenin Sırları, İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından 1972 yılında basılmıştır. Kitabın önsözünde; kitaptaki yazıların büyük bir kısmının gazete ve

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

dergilerde neşrolunan yazılardan, bir kısmının ise akademik toplantı bildiri-
lerinden derlendiği ifade edilmiştir. Bu yüzden farklı başlıklar altında yazılar
vardır, ancak bunların bir bütünün parçaları olduğu belirtilir.

Banarlı eserinde Türkçe üzerine tam bir milli hassasiyetle eğilmiştir. Bir
milleti ayakta tutan en önemli değerlerden biri dildir. Şayet dil başka dille-
rin boyunduruğu altındaysa millet de yok olmaya yüz tutmuş demektir. Bu
noktada Banarlı da Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısına vurgu
yapmıştır. **“Türk çocukları, zaviyetan-ı mütebadiletan-ı dahiletan diye-
rek Arap-Fars kelime ve kaideleriyle zincirlenmiş terkiplerle hendese
okuyorlardı.”** diyen Banarlı, bu durumun bilhassa terimler üzerinde etkili ol-
duğunu ifade etmiştir. **“Köprücük kemiği yerine azm-ı terkova diyorlardı,
kalça kemiği yerine azm-ı harkafa diyorlardı. İşte bunlar değişecekti.”**
Banarlı, bu hazin durumun değişmesi taraftarıdır. Fakat bu değişim dil dev-
rimiyle bambaşka bir yönde seyretmiştir.

Dilde değişim hareketlerinin kökeni Tanzimat Edebiyatı denilen Yenileşme
Devri Türk Edebiyatı dönemine kadar gitmektedir. Bu dönemde Divan Edebi-
yatı ve onun kelime kadrosuna haksız yere suçlamalar da yapılmakla birlik-
te, edebi eserlerdeki cümleler sadeleşmiş, Arapça-Farsça terkipler azalmıştır.
Fakat 1911'deki Milli Edebiyat Cereyanı'na kadar dilde sadeleşme hareketleri
sekteye uğramıştır. Bu dönemde Ömer Seyfeddin'in kaleme aldığı *Yeni Lisan*
makalesiyle yazı dilinin kaideleri belirlenmiş ve bu noktada bilhassa İstan-
bul Türkçesi esas alınmıştır. Arapça-Farsça kökenli olmakla birlikte halkın
diline yerleşmiş ve yüzyıllardır benimsenmiş olan kelimelerin **Türkçeleşmiş**
oldukları kabul edilmiş ve bu kelimelere dokunulmamıştır. Banarlı'nın da
Türkçenin sadeleşmesi hususunda desteklediği esas yol budur. Bunu *“Beyaz
Lisan”* diye tabir eden Banarlı **“Çünkü gerçek Türkçecilik, yukarıda nasıl
olduğunu ve ne güzel yürüdüğünü kısaca izah ettiğimiz, milletin zevki-
ne ve sevgisine yedire yedire işlenen milli kelimeler ve milli söyleyişler
anlayışdır.”** der.

Cumhuriyetin ilanından sonra dilde sadeleşme hareketleri başka bir yön-
de seyretmiştir. Dil devrimiyle birlikte dildeki Türkçe kökenli olmayan bütün
kelimeler silinmeye, asırlar önce unutulmuş olan arkaik kelimeler diriltilmeye
çalışılmıştır. Üstelik bu durum kamuoyuna bir Türkçecilik şuuruyla yapı-
lıyormuş gibi yansıtılmıştır. Oysa bir kelimeyi dilden atmak, milletin o dille
olan yaşanmışlığını da silmek demektir. **“Kelimeler asırların ve asırlarca o
kelimeleri konuşan, onlarla duyan, düşünenlerin; onlarla seven ve se-
vilenlerin yaratıp güzelleştirdiği, beğenip Türkçeleştirdiği, canlı, ruhlı
ve musıkili varlıklardır.”** diyen Banarlı, bir kelimelerin insan hayatındaki
yerini çok güzel ifade etmiştir. Eserinde de *gönül, ev, köşe, gül, efendi, merdi-
ven* gibi birçok kelimeyi ayrı başlıklar altında ele almış, onların dildeki seyrini
ve önemini anlatmıştır.

Banarlı, dilde sadeleşme hareketleriyle Türkçe'ye giren bazı kelimeleri şid-
detle eleştirmiştir. **“Bazan şu uydurmacılar, derim, Türkçede tilcik, söz-
cük, tümce, özne, eleştirme, ilginç, ilişki, zorun, koşul, yapıt, yaşantı,**

görüt, aşama, görkem, doğa, kuday, aygıt ve benzeri kelimeleri piyasaya sürecektir kadar zevksiz ve bilgisiz olmasalardı da halkımız kadar olgun ve arif olabilirdi, Türk dili muhtaç olduğu kelimeleri kim bilir ne kadar güzel sözler halinde kazanırdı?”

Bir kelimeyi dilde meşru kılan o kelimeyi kullanan halkın, kelimeyi benimseyip kendi dil kaidelerine uydurmasıdır. Banarlı'nın deyişiyle, millet kelimeleri kendi dil potasında eriterek millileştirir. Türkçeleşmiş dediğimiz yabancı kökenli kelimelerde durum böyle olmuştur. Banarlı eserinde buna örnek olarak köşe ve merdiven kelimelerini verir. Köşe kelimesi Farsça “*guşe*” kelimesinin Türkçeleşmiş halidir. Merdiven de keza “*nerdban*” kelimesinin Türkçeleşmiş halidir. Bu kelimeler başka hiçbir dilde bu şekilde telaffuz edilmez. Bu, Türk halkının o kelimelere kazandırdığı kişiliktir. Banarlı'nın eserinde en fazla vurgu yaptığı noktalardan biri budur.

Türkler, tarih içinde birçok farklı milletle ilişki içinde bulunmuş, başka milletleri etkilerken, başka milletlerden de etkilenmiştir. Bu durum kültür ve gelenekler üzerinde etkili olduğu kadar dil üzerinde de etkili olmuştur. Bu yüzden Türkler, Türkistan coğrafyasında var olduğu andan itibaren farklı toplumlarla kelime alışverişi yapmıştır. Fakat kökeni Türkçe olmayan bu kelimeler Türk diline zarar vermemiş, bilakis Türk dilinin zenginliği olmuştur. Halk ağzında Türkçeleşmiş, millileşmiştir. Zaten mesele de hem Türk dilinin hem Türk milletinin bütün bu etkileşimlere ve hatta kimi zaman baskılara rağmen yok olmayıp her zaman daha güçlü bir şekilde ayağa kalkmasıdır.

Banarlı, dil devrimiyle, öztürkçe olmayan bütün kelimelerin dilden atılmak istendiğini söyler. O, bu hareketin Türkçenin gücünü göstermesinin aksine Türkçeyi zayıflatacağını öne sürmüştür. Zira bakıldığında en eski yazılı eserlerimiz olan Göktürk Abideleri'nde bile öztürkçe olmayan kelimelerle karşılaşılır. Bu kelimelerin dilden atılması dilin fakirleşmesi demek olacaktır. Banarlı, bu konuyla ilgili olarak öncelikle batıdaki benzer çalışmaları örnek gösterir. Türkçe hakkında bir araştırma yapmak için Türkiye'ye gelen Miss Margaret Bainbridge ile sohbet etmiştir. Bainbridge İngilizcenin bir imparatorluk dili olmasından gurur duymaktadır. İngilizler “*Bahtiyardır o İngilizce ki onda her dilden kelime vardır.*” derler. Banarlı, durumun diğer batı ülkelerinde de böyle olduğunu söyler. Buna ek olarak da bir medeniyet dilinin öz dil olamayacağını söyler ve bunu basitlik olarak nitelendirir.

Banarlı'nın üzerinde en fazla durduğu bir diğer mesele de imparatorluk dili meselesidir. Türkler tarih boyunca birçok büyük devlet kurmuşlardır ve bunların pek çoğu da imparatorluk niteliğindedir. Yani bünyesinde birçok etnik unsuru ve farklı dinlere mensup kişileri bulunduran devletlerdir. Anadolu Selçuklu, Büyük Selçuklu ve en önemlisi Osmanlı Devleti bu niteliktedir. Bu devletlerde yaşayan halkların dilleri de birbirini etkilemiş, Banarlı'nın deyişiyle, Türkçe de böylelikle bir imparatorluk dili olarak yükselmiştir. ***“İmparatorluk dilleri, milletlerin hakim oldukları topraklardan vergi alır, bağ alır, mahsul toplar gibi kelime de alırlar. Hem bu oluşun ölçüsü de yoktur. Kendilerine lazım olduğu kadar veya canları istediği kadar***

alabilirler.” diyen Banarlı, Türkçenin günümüzdeki haline gelip, bugünkü estetiğini ve inceliğini kazanmasındaki unsurlardan birini de imparatorluk dili olmasına bağlar.

Arap ve Fars dillerinden dilimize geçmiş olan *kitab*, *kanad*, *ilac* gibi kelimelerin sonlarındaki sesler sertleşip kitap, kanat ve ilaç haline gelmiştir. Banarlı, söz konusu dil sertleşmesinin dili ve dolayısıyla o dili konuşan insanları da kabalaştırdığını söyler. Ayrıca dilcilerin de bu noktada hassasiyet göstermeyip anlayışsız olduklarını söyleyerek onları sert bir şekilde eleştirir. Bilhassa “*Nizameddin, Kemaleddin*” gibi sonu ‘*eddin*’ ile biten isimlerin “*Nizamettin, Kemalettin*” halini almasına çok farklı bir bakış açısı getirmiştir. **“Bu olsa olsa üzerine fazla düşündüğümüz şu din’i ortadan, hiç olmazsa isimlerden kaldırmak için düşünülmüş, şeytanca bir hile olacak.”** der.

Dil devrimiyle birlikte kelimelerin yanı sıra, dildeki bazı eklere de yabancı olduğu gerekçesiyle müdahale edilmiştir. Bu eklerin en başında nispet İ’si gelir. Nispet İ’sinin yerine Fransızca kökenli “-sal, -sel” ekleri kullanılmaya başlanmıştır. Banarlı bu tutarsızlığın karşısında durmuştur. Tahsin Banguoğlu’nun Dünya Gazetesinde bu meseleyle ilgili olarak yazdığı makaleyi örnek göstermiştir. Ayrıca bu meselenin altında siyasi emeller olduğunu vurgulamıştır. Esasında eserin bütününde bu vurgu kendini hissettirmektedir. Banarlı dil devrimi savunucularının komünist zihniyette oldukları ve dil üzerindeki uygulamalarında buna hizmet ettiği görüşündedir. Nitekim eserinin sonlarına doğru da Stalin ve dil meselesine değinmiştir.

Rusya’nın kurulduğu yıllarda Şura Cumhuriyetleri İlimler Akademisi, Rusçayı özdil haline getirme konusunda araştırma yapmış, bunun mümkün olabileceği ancak bu durumda Rusçadaki kelimelerin yüzde yetmiş beşinin kaybedileceği sonucuna varmıştır. Banarlı, bu raporun Rusya için hasıraltı edildiğini ancak Rusya’nın dış siyasetine ışık tuttuğunu söyler. Dolayısıyla Türkiye’deki dil faaliyetlerini de buna bağlamış olur.

Eserde, dil devrimiyle ilgili en önemli konu, Atatürk’ün bu tartışmalar içinde nerede yer aldığıdır. 1932 yılında Türk Dili Tedkik Cemiyeti kurulmuş ve Atatürk’ün direktifleriyle dil araştırmaları başlamıştır. Türkçeden Arapça, Farsça ve diğer bütün yabancı kökenli kelimelerin çıkartılıp Türkçenin öztürkçe haline getirilmesini başta Atatürk de desteklemiştir. Hatta Banarlı eserinde, Atatürk’ün bu konuda Yahya Kemal’den yardım istediğini, Yahya Kemal’in ise dil hassasiyetiyle bu isteği reddettiğini anlatır. Atatürk zamanla Yahya Kemal’in haklı çıktığını görür ve bu düşünceden vazgeçer. Banarlı, Güneş Dil Teorisi’nin ortaya çıkmasını da buna bağlar. Söz konusu teoriyle Türkçe, bir kaynak dil olarak kabul edilmiş, en eski asırlardan beri başka dillere kelimeler verdiği sonucuna varılmıştır. Başka dillere verilen bu kelimeler, dolaylı olarak yine Türkçeye geçmiştir. Dolayısıyla bu kelimelerin kullanılmasında sakınca yoktur. Banarlı 1936’da üzerinde çalışılmaya başlanan Güneş Dil Teorisini, yapılan yanlıştan zekice bir geri dönüş hamlesi olarak görür.

Nihad Sami Banarlı, Türkçenin bu hareketli dönemlerini kendi dünya görüşü üzerinden değerlendirmiştir. Onun, Türk dili hakkındaki fikirlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz.

❖ Türk dilinin faziletlerini, inceliğini, ahengini eserinde birkaç başlıkta konu eden Banarlı, bunları hem klasik Türk edebiyatından, hem Yahya Kemal'den örnekler vererek açıklamıştır.

❖ Türk dilinin bir imparatorluk dili olduğunu, bu yüzden bünyesinde birçok milletin dilinden kelimelerin de yer aldığını belirtmiş, bunun Türkçenin bir zenginliği olduğunu ifade etmiştir.

❖ Bir dile başka bir dilden kelime geçmemesi mümkün değildir. Türkçe de başka dillerden kelime almış fakat bunu kendi potasında eritmiştir. Bir kelimenin Türkçeleşmesinin en önemli kriteri o kelimeyi halkın benimsemiş ve kendi dil kaidelerine uydurmuş olmasıdır.

❖ Banarlı'ya göre de Türkçenin bir sadeleşmeye ihtiyacı vardır. Yukarıdaki maddeyle bağlantılı olarak Türkçede dil kaidelerine uymayan Arapça-Farsça kökenli kelimeler ve terkipler dili bozmaktadır. Fakat bu bozulma Banarlı'nın beyaz lisan dediği sadeleşmeyle Yahya Kemal şirinde, Ömer Seyfeddin hikayelerinde tertemiz bir Türkçe haline gelmiştir.

❖ Dil devrimiyle birlikte Türkçeye birçok kelime girmiştir. *Ayğıt, kalıt görkem, betimlemek* gibi kelimeleri Banarlı uydurma olarak değerlendirir.

❖ Nureddin gibi isimlerin sonundaki '*eddin*' ekinin '*ettin*' olmasını ve nispet i'si yerine '*-sal, -sel*' eklerinin getirilmesini de şiddetle eleştirmiştir.

Türkçenin Sırları eseri Banarlı'nın Türkçe sevgisini ve Türkçenin değişim yolunda karşılaştıklarına dair eleştirilerini dile getirdiği, Türk edebiyatı açısından önemli bir eserdir. Eserde değerlendirmesini yapmak istediğim birkaç husus vardır. Banarlı'nın üzerinde hassasiyetle durduğu birçok meseleye ben de katılmaktayım. Bunların en başında Türkçenin ahenkli, renkli ve zengin bir dil olması gelmektedir. Türkçe öyle güçlü bir dildir ki tarih boyunca karşılaştığı bütün zorluklara rağmen ayakta kalmayı başarabilmiştir. Tıpkı ait olduğu millet gibi. Bunun dışında, mahir eller Türkçeyle, hangi millettense olsun dinleyeni mest edecek etkileyici eserler meydana getirilmiştir.

İkinci olarak, her dil gibi Türkler de farklı milletlerle münasebete girmiş ve onların dillerinden de etkilenmişlerdir. Halk beğendiği kelimeleri almış ve kendi dil potasında eritmiş, Türkçeleştirmiştir. Bu kelimelerin dilden çıkarılması, Türkçenin içinin boşaltılması demektir. Kelimeler, insanların yalnızca bir nesneyi yahut olayı ifade etmek için kullandıkları araçlar değil, insanların, hatta milletlerin yaşama ve algılama biçimidirler. Bu yüzden yüzyıllardır kullanılagelen, deyimlerin ve atasözlerinin malzemesi olacak kadar benimsenmiş kelimelerin dilden çıkarılması bir katliamdan farksızdır.

Banarlı, bir kelimenin Türkçeleşmesi için, kelimenin Türk dili kaidelerine uyum sağlaması gerektiğini söyler. Fakat Nureddin gibi isimlerdeki '*eddin*' ekleri ancak '*d*' seslerinin '*t*'ye dönüşmesiyle Türk dilinin fonetiğine uyum sağlar. Şahsi fikrim, Banarlı'nın bu noktadaki eleştirisinin çelişkili olduğu ve tamamen siyasi hassasiyetlerle öne sürüldüğü yönündedir.

Dil devrimiyle Türkçeye birçok kelime girmiştir. Banarlı'nın şiddetle eleştirip basit gördüğü "*tilcik, sözcük, tümce, özne, ilgin, eleştirme, ilişki, koşul, ya-pıt, yaşantı, görüt, aşama, görkem, doğa, ayğıt vb.*" gibi kelimelerden bir kıs-

mının bugün dile yerleşmiş olduğunu görürüz. Bunların içinde benim de bu yazıda sıkça kullanmış olduğum “eleştiri” kelimesi başta olmak üzere “ilginç, ilişki, görkem, doğal, aşama, betimleme” gibi kelimeler vardır. Bu demektir ki halk, bu kelimeleri sevmiş ve kullanmaya devam etmiştir. Banarlı için de bir kelimenin Türkçeleşmesindeki esas unsur, o kelimeyi halkın benimsemesiydi. Bu durumda Banarlı’nın söz konusu kelimelere olan hücumunun fazla şiddetli olduğunu söyleyebiliriz.

Dil meselemiz, 1930’lardan 2017 yılına dek süregelen, yalnızca isim değiştirmiştir. Bizim bugünkü dil meselemiz artık Arapça ve Farsçanın üstünlüğü değil, İngilizcenin hükümranlığıyla ilgilidir. İngilizce uluslararası bir dildir, bilim dilidir. Bu dilden, özellikle terimlerin Türkçe’ye geçmesi engellenemez. Ancak bu noktadaki kriter değişmemelidir. Yabancı dilden kelime alınırken bunlar Türkçenin dil kaidelerine uydurulmalıdır. Bugün halktan birçok kimenin telaffuz edemediği kelimeler, ısrarla mensubu olduğu dildeki gibi okunup yazılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde dili sakatlayan en önemli meselelerden biri budur. Bir diğeri ise Türkçede birden fazla karşılığı varken popülizm etkisiyle aynı kelimenin Türkçe olmayanını kullanmaktır. Bu özellikle işletme, mekan isimlerinde kendini gösterirken sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte orada da yankı bulmuştur. Bu noktada Türk Dil Kurumu’nun tüm toplumun ilgisini çekecek zekice kampanyalar yapması, dil hassasiyeti olan edebiyatçılarımızın halkı bu yönde bilinçlendirmesi gerekmektedir. Türkçe güçlü bir dildir. Yalnızca edebiyatta değil, bilim ve teknikte de ne kadar ilerlenirse Türkçe de o kadar yükselecektir.